

”Någonting håller på att ske
med det sätt vi tänker om det sätt vi tänker”

Ernest Boyer

Paradigmskifte på gång?

© Pia Hellertz

I den här artikeln kommer jag att argumentera för att en genomgripande förändring är på gång när det gäller vårt sätt att tänka om och se på världen. Förändringen påverkas av att ett nytt paradigm är under framväxt, det jag kommer att kalla för ett ”*holistiskt paradigm*”.¹

Eftersom min uppfattning är att vi idag står mitt i ett *paradigmskifte* så innebär det att vi står med en fot i minst två paradigm, det *naturvetenskapliga* och det *holistiska*, och om vi inte förstår detta så kan den verklighet vi befinner oss i idag upplevas förvirrande, kaotisk och obegriplig. Men om vi istället börjar förstå vad som händer kan vi också orientera oss i skeendet och ta ställning för och emot olika teorier och arbetssätt. Mitt syfte med den här artikeln är att försöka bringa lite ordning i det aktuella kaos som råder när det gäller föreställningar, synsätt, teorier och perspektiv. Om jag lyckas aldrig så lite, så har jag uppnått syftet.

Paradigm

Först vill jag förståelsens skull beskriva vad begreppet ”paradigm” står för och hur jag använder det. Paradigmteorin utvecklades av fysikern och vetenskapsteoretikern Thomas Kuhn och redovisas i boken ”*De vetenskapliga revolutionernas struktur*” (Kuhn, 1992). Den kom i sin första upplaga 1962 och blev således först många år senare översatt till svenska.² Författaren skriver i sitt förord att teorin utvecklades genom en rad tillfälligheter, möten med olika idéer och iakttagelser. Teorin väckte enorm debatt. Den har inspirerat och fortsätter att inspirera många men den kritiserar också av en del.

¹ Holism kommer från grekiskans *holos* och betyder att verkligheten inte kan reduceras till egenskaper hos de mindre enheter som bygger upp helheten (Ehdin & Ehdin, 2002)

² I den bilagda litteraturlistan finns information om alla böcker jag refererar till eller inspirerats av.

Kuhn menar att kunskapens utveckling är *revolutionär*, alltså inte ett resultat av en samlad och successivt ökad kunskap vilket hans kritiker menar. Kuhn menar att nya vetenskapliga rön omkullkastar gamla vetenskapliga självklarheter, vilka inte längre visar sig hålla. Han menar också att det nya paradigmet inte föds färdigt utan är omoget inledningsvis. Som exempel kan jag redan nu nämna att det s.k. naturvetenskapliga paradigmet tog cirka 400 år på sig att slå igenom helt inom vetenskapen.

Ett paradigm anger kriterier, för hur man ska se på världen och på fenomen. Dessa kriterier upplevs så småningom av alla som självklarheter, som sanningar, och de utsätts inte för kritisk granskning.

Grundtanken i paradigmteori är således att det under tidens gång sker stora förändringar, revolutioner, i vårt sätt att se på världen. Det som vi under en period betraktar som normalvetenskap utsätts så småningom för kritisk granskning av forskare och tänkare vilka gör upptäckter som inte stämmer med våra gamla och självklara kunskaper. Inledningsvis hittar forskarvärlden förklaringar inom det rådande paradigmet och försvarar på olika sätt ”med näbbar och klor” det gamla paradigmet självklara grundvalar. Men när dessa s.k. anomalier blir alltför många och besvärande och försvaren inte längre håller, då rasar våra gamla kunskaper och världsbilder samman och nya växer successivt fram.

Thomas Kuhn tar många exempel från bl.a. fysiken och astronomin. Han använder bland annat Kopernikus teori om att jorden inte är universums medelpunkt som exempel. Denna teori väckte enormt rabalder på sin tid framförallt hos kristenheten. Ett annat exempel är fysikens utveckling från Newtons mekaniska teorier till Einsteins relativitetsteori och så småningom till kvantfysiken.

Idag har man börjat använda Kuhns teori lite mer utvidgat än han ursprungligen avsåg och bl.a. inom New Age-rörelsen använder man begreppet för den stora omvälvning av medvetandet som man menar sker idag inom människan och i synen på planeten jorden och på andlighet, utan att kanske alltid riktigt veta vad man talar om.

”Dagens experter är morgondagens noviser –
och morgondagen har redan kommit.”

Perspektiv, teorier och modeller

För att förstå, förklara och förutsäga världens fenomen utvecklar vi och använder oss av olika teorier, förklarings- och förståelsemodeller. Dessa teorier och modeller fungerar som ett slags ”glasögon” med vilka vi ser mönster, samband och fenomen i verkligheten på olika sätt. Olika teorier hjälper oss att se och förstå samma fenomen på helt olika sätt. Beroende på vilka teorier och modeller vi använder så

kommer vårt seende att styras av de begrepp och teorier vi väljer. Syftet med exempelvis utbildning är bland annat att ge information och kunskap om många olika teorier och perspektiv för att våra studerande ska bli medvetna om dessa ”glasögon” och för att de ska få verktyg och arbetsinstrument för sitt professionella liv. Det räcker inte med *en* teori. Då är risken stor att den studerande blir ”teoriinsjunken” och tror att det är sanningen man fått kunskap om. Men ingen teori är Sanningen. Teorier är enbart arbets- och tankeinstrument. Och... ”*teorier är goda tjänare men dåliga herrar*” (Guntrip). Det finns många mycket goda och användbara teorier. Men det finns också urusla teorier. Ett exempel på det är teorin om den ”överlägsna ariska rasen”. Det gäller således att hitta kriterier att bedöma och sortera tankeverktyg och teorier med. Personligen tycker jag att det är en de viktigaste uppgifter vi har som lärare och utbildare - att hjälpa de studerande att utveckla, analysera, bedöma och välja dessa kriterier.

I pedagogik och socialt arbete kallar vi de olika teorier och modeller vi använder oss av för exempelvis psykodynamisk teori, objektrelationsteori, behavioristisk eller inlärningsteori, systemteori, kristeori, interaktionistisk teori o.s.v. Dessa olika teorier ligger på olika nivåer. Vissa teorier ligger på *mikronivå*, d.v.s. på individnivån och beskriver intra-³ och interpsykologiska⁴ fenomen och skeenden; andra på *meso-* eller *mellannivå*, d.v.s. de försöker beskriva och förstå familjer, grupper, gäng, institutioner och organisationer; åter andra ligger på *makronivå*, d.v.s. de försöker beskriva och förstå större sammanhang som samhällen, områden, kommuner och globala företeelser.

Vetenskapsteori

På samma sätt som verkligheten utgör studieobjekt för utvecklingen av teorier och modeller, så utgör teorier och tankemodeller studieobjekt för *vetenskapsteoretiker*. Vi skulle kunna säga att teoretiker håller sig på ”gräsrots- och busknivå” över verkligheten och betraktar verkligheten relativt nära, beroende på vilken nivå det handlar om, mikro, meso/mellan eller makro.

Vetenskapsteoretiker studerar teorier och försöker förstå och förklara varför olika teorier utvecklats och förändras. Vi kan säga att vetenskapsteoretikerna studerar utifrån ett ”trädtops- eller fågelperspektiv”. Filosofer i sin tur har höjt blickpunkten ytterligare ett steg. Vi kan säga att de ”sitter på månen” och studerar de stora sammanhangen och skeendena. Thomas Kuhn var vetenskapsteoretiker.

Det går inte att debattera eller diskutera om det ena paradigmatets sanningar är mer sanna och rätta jämfört med det andra. Synsätten är inte jämförbara. Man brukar säga att de är ”*inkommensurabla*”. Det är lika omöjligt som för en ateist att i en

³ Det som sker *inom* en människa.

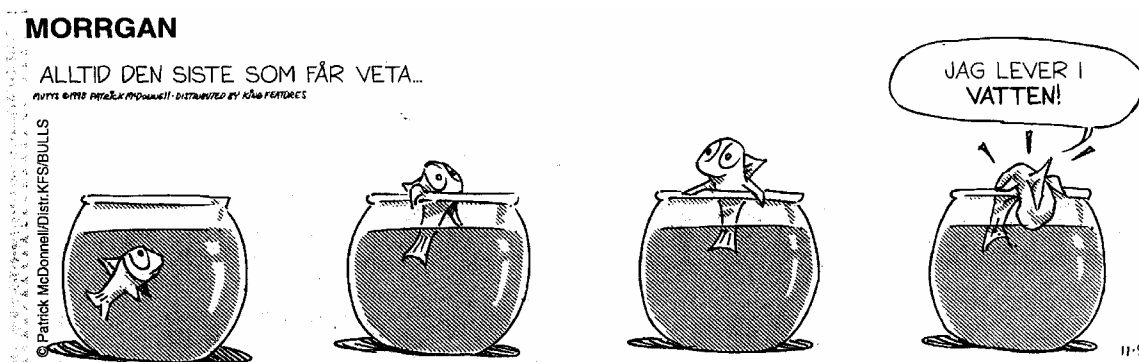
⁴ Det som sker *mellan* människor.

diskussion försöka bevisa att en kristen har fel gudssyn eller tvärtom. När en moderat och en vänsterpartist diskuterar samhället beror svårigheterna på att de har olika grundsyn på människa (människosyn, antropologi), på hur man lär och vad kunskap är (kunskapssyn, epistemologi) och på samhället (sammällssyn, världsbild, kosmologi). Och - det hela handlar i grunden om *att tro*. Alla paradigms vilar i grunden på de trossystem, som för tillfället bärs upp av ett antal vetenskapliga undersökningar som accepterats och kanoniserats som Sanna (med stort S) av den vetenskapliga världen.

Pedagogik och socialt arbete⁵ inom akademien idag vilar fortfarande i huvudsak på det paradigms som nu varit under utveckling under några hundra år, och som brukar kallas det *naturvetenskapliga* eller det *mekaniska* paradigmet. Det betyder att de teorier och arbetsmetoder som har varit och fortfarande i huvudsak är förhärskande i pedagogik (didaktik) och utbildning genomsyras av det tänkande och de synsätt som utformats under detta paradigms. Det betyder också att lärare och utbildare bemöter människor utifrån den människosyn och kunskapssyn som formats under detta paradigms. Det stora problemet är att vi ofta inte är medvetna om detta. Vi vet inte att vi "lever i vatten" (se nedan!) Vi tror att våra trossystem är de enda sanna och rätta, vi är *perspektiv- och paradigmsjunkna*.

Det är först när vi får möjlighet att titta ovanför ytan och uppleva andra perspektiv och upptäcker att vårt sätt att leva och tänka inte är de enda existerande som verkar logiska och vettiga, när vi börjar betrakta vår värld och oss själva i ljuset av ett nytt sätt att tänka, som vi börjar bli *perspektiv- och paradigmsmedvetna*. Då börjar vi också kunna betrakta nya sanningar, nya teorier och tankemodeller som möjliga bidrag till ett nytt och spännande sätt att se på världen och oss själva.

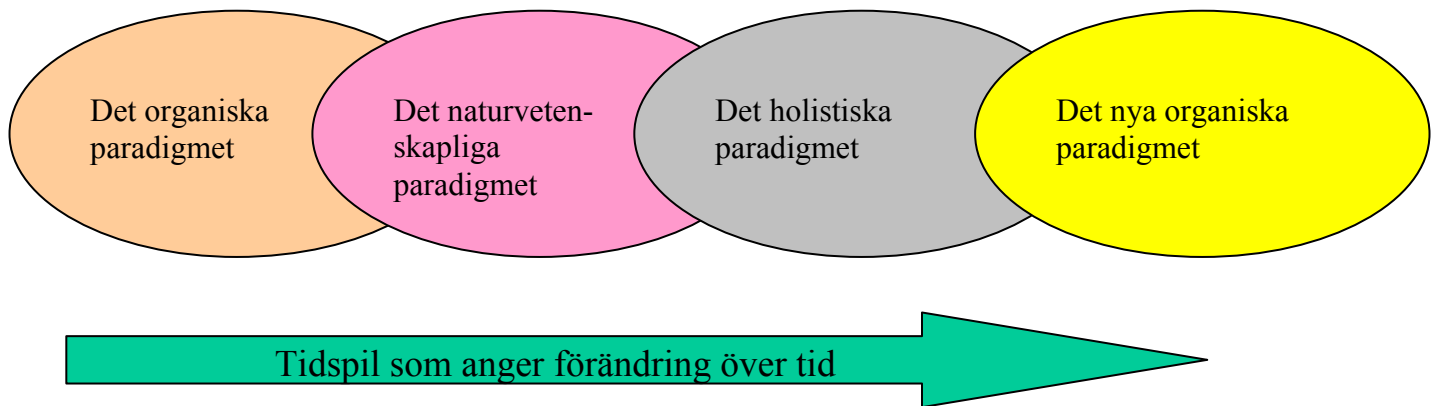
Figur 1. Att bli perspektivmedveten

⁵ Eftersom socialt arbete och pedagogik är mina professionella områden kommer jag att ta exempel från dessa.

I det följande kommer jag att diskutera fyra överblickbara paradig, det organiska, det naturvetenskapliga, det holistiska och det nya organiska paradigmet och vad som kännetecknar dessa.

Figur 2. Paradigmskiften under överblickbar tid

Det organiska paradigmet

Jag brukar tala om "det organiska paradigmet", när jag talar om det första paradigmet vi har överblick över. Jag brukar också kalla det för ett "trosparadigmet" inspirerad av Stig Lindholm (1979, 1985) som också menar att det före trosparadigmet förekom andra paradigmet.⁶ Detta paradigmet rårde från tiden före Kristi födelse och fram till omkring 1500-talet.⁷

Det organiska paradigmet kännetecknas av att man identifierade naturen och i synnerhet planeten jorden som en livgivande moder, Moder Jord, ett vänligt och välvilligt kvinnoväsen som tillgodosåg mänsklighetens behov, något som beskrivs inspirerande av Carolyn Merchant (1994). Samtidigt fanns en bild som beskriver naturen som vild och okontrollerbar, som kunde ställa till med våld, stormar, torka och kaos. Det är bl.a. denna bild som senare ligger till grund för längtan efter att ta kontrollen och makten över naturen, en tanke som bäddar för det naturvetenskapliga eller mekaniska paradigmet som jag återkommer till.

⁶ Jag har inte ägnat tid åt att studera och undersöka detta.

⁷ Kanske går en skiljelinje eller ett paradigmskifte mellan det faktum att vi tidigare hade många gudar (se grekiska och nordiska gudasagorna och naturfolkens olika naturgudar) och när vi fick "den ende, sanna Guden"?

Tron på Gudarna och Gud och deras ord betraktas som den enda Sanningen. Schamanerna, prästerna, biskoparna och påven är Guds röster. Naturligtvis går det inte att kritisera Gudarna eller Gud. Kritik är därför obefintlig. De som betraktas som De Vise redovisar Sanningen. Pedagogiskt handlar det om memorering av den Sanna Kunskapen. Planeten Jordan är en levande organism. Allt är ett, allt lever, allt är gudomligt. I det organiska synsättet spelade kvinnliga principer och metaforer en avgörande roll.

Figur 3. Det organiska paradigmet

Kännetecken

- Tron på Gud som den enda Sanningen
- Prästerna är Guds röster
- Kritik obefintlig - De vise redovisar Sanningen
- Memorering av den Sanna Kunskapen
- Planeten Jordan - en levande organism
- Kvinnliga metaforer
- Allt är ett, allt lever, allt är gudomligt

Många av de tankar som genomsyrar det organiska paradigmet känner vi idag igen i indianernas och andra naturfolks budskap till den västerländska världen. De lever fortfarande med denna organiska världsbild. Man talar om jordens blodomlopp (vattnet), om ådror (floder och älvar), om jordens svett (daggen). Skog och buskar är Moder Jords hår. Man talar om vinden som jordens andedräkt. Jordan alstrar växter som underhåller djuren och djuren tjänar människorna på olika sätt. Människornas skyldighet var att skydda och bevara denna ordning. Platons och Aristoteles världsbilder vilar på detta tänkande, ett synsätt som åter blev modernt under renässansen på 1100-1200-talen (se även Gustavsson, 1988). Många idéer inom New Age är inspirerade av denna organiska natursyn.

”Ni ber mig att plöja upp jorden! Ska jag ta en kniv och sarga min moders bröst? Då kommer hon inte att låta mig vila vid hennes barm när jag dör.
Ni ber mig att gräva efter sten! Då kommer jag inte att kunna återvända in i hennes kropp för att födas på nytt när jag dör.
Ni ber mig att skära gräs och göra hö och sälja det, och bli rik som de vita!
Men hur skulle jag våga skära av min moders hår?”
(Smohalla, indian vid mitten av 1800-talet, referad av Carolyn Merchant, 1994).

Alla dessa synsätt var naturligtvis hinder för den nödvändiga och ofrånkomliga utveckling som skulle komma, den vetenskapliga och industriella utvecklingen. De kvinnliga metaforerna hindrade gruvdriften och jakten på metaller. Att gräva efter guld och andra metaller var att göra våldtäkt på Moder Jord. För att frigöra gruvdriften blev man tvungen att hitta motargument och nya metaforer. Bilden av den livgivande modern måste förändras, menar Carolyn Merchant (1994) i *"Naturens död"*. Moder Jord blev med olika tänkares hjälp alltmer frikostig och generös med sina dolda rikedomar. Successivt förändras bilden av jorden som en frikostig mor till ett passivt föremål för mänsklig våldtäkt, skriver Carolyn Merchant.

Det naturvetenskapliga eller mekaniska paradigmet

Under 1500- och 1600-talet började forskare och vetenskapsmän ifrågasätta de gamla sanningarna. Man började väga och mäta materien. Man började ifrågasätta den kosmologi som varit förhärskande, d.v.s. att jorden skulle vara universums medelpunkt omkring vilken allting rörde sig. Kopernikus, Kepler och Galilei placerade jorden i en bana runt solen istället. Detta upprörde kyrkofäderna och påven enormt. Motståndet från dem som hävdade att jorden var alltings medelpunkt var mycket hårt. Galilei var tvungen att inför påven avsvära sig sina rön för att få leva i frihet. Boken med titeln *Dialog om de två världssystemen*, som han gav ut år 1632, skapade kaos och år 1633 ställdes han inför en domstol där han blev tvungen att avsvära sig allt rörande den så kallade "felaktiga läran". Det sägs att han efter domen mumlat "och ändå rör hon sig", men det är troligtvis inte sant. Han satt under sina sista levnadsår i husarrest (se bl.a. Sobel, 1999).

Under dessa år grundlades "den nya vetenskapen" med Francis Bacon och Descartes som skapare av den vetenskapliga metod som fortfarande är förhärskande inom den vetenskapliga världen, den vetenskapliga metod som våra studerande får träna sig i, i uppsats efter uppsats. Bacon var den förste att formulera den induktiva metodens principer: *att göra experiment, dra generella slutsatser, pröva dem i nya experiment*. För Descartes gällde det att i vetenskapen använda matematikens principer. Det gällde att vara säker, att tänka rätt och att tänka klart. Han sa: *"Formulera problemet, dela upp det i dess enklaste beståndsdelar, vilka kan fattas klart och distinkt och sätt samman det hela igen på ett logiskt sätt"*. Detta förfaringssätt brukar beskrivas som "atomism" eller "fragmentering". Analys betyder att sönderdela. Detta synsätt leder till uppfattningen att universum är en stor maskin som består av grundläggande enheter: materia och rörelse. För själen och Gud görs undantag. Materien liksom den mänskliga kroppen och djuren saknar allt syfte, liv och andlighet. Detta lade grunden för den *dualistiska* hållning som Descartes tydligast formulerar och som innebar och fortfarande innebär att vi gör åtskillnad mellan kropp och själ, mellan materia och ande, mellan subjekt och

objekt, mellan språk och verklighet och mellan naturvetenskap och samhällsvetenskap.

Kepler sa:

”Mitt syfte är att visa att det himmelska maskineriet inte bör jämföras med en gudomlig organism utan med ett urverk”.

Galilei sa ungefär:

”Väg allt som går att väga, mät allt som går att mäta och gör allt som inte går att mäta mätbart!”

Han menade att det var viktigt att ställa sig vid sidan av naturen och förtingliga den. Färg, ljud, smak och lukt var bara mentala projektioner, som skulle uteslutas ur vetenskapen. Tingen blev meningslösa i sig själva. Nu var distinktionen fakta/värde genomförd. Man går från kvalitet till kvantitet. *”Världen tystnar och dör, vetandet mekaniseras och matematiseras”*, som Erland Lagerroth formulerar sig i sin enormt spännande bok *”Världen och vetandet sjunger på nytt”* (1994, se även Lagerroth 1986 och 2003).

Den kristna världen med påven i spetsen bekämpar den nya vetenskapssyn som växer fram. Inkquisitionen är ett av kyrkans medel att försöka hejda de nya tankarna. De som sett filmen *”I Rosens namn”* som bygger på en roman av Umberto Eco vet vad jag talar om. Böcker var förbjudna. Endast en slags ”förhandling” mellan kyrkan och vetenskapen om synen på själen och Gud, öppnade vägen för den nya vetenskapen. Kyrkan fick behålla själen och Gud medan forskarna ägnade sig åt materien. Det betydde inte att de stora vetenskapsmännen på 1600-talet var ateister och Gudsförnekare. Tvärtom. Den materialistiska vetenskapssynen ledde dock under de närmaste 400 åren fram till en människosyn som vilar på tanken att ”människan är en biologisk maskin”, en människosyn som i sin helhet hade slagit igenom på 1800-talet och vilken lade grunden för bl.a. *behaviorismen*, den psykologiska riktning som Watson, Skinner och Pavlov var kända representanter för. Samhällsvetenskaperna vilade på *positivismen* som ideologi. Fysiken blev normen även för vetenskapen om människan och om samhället.

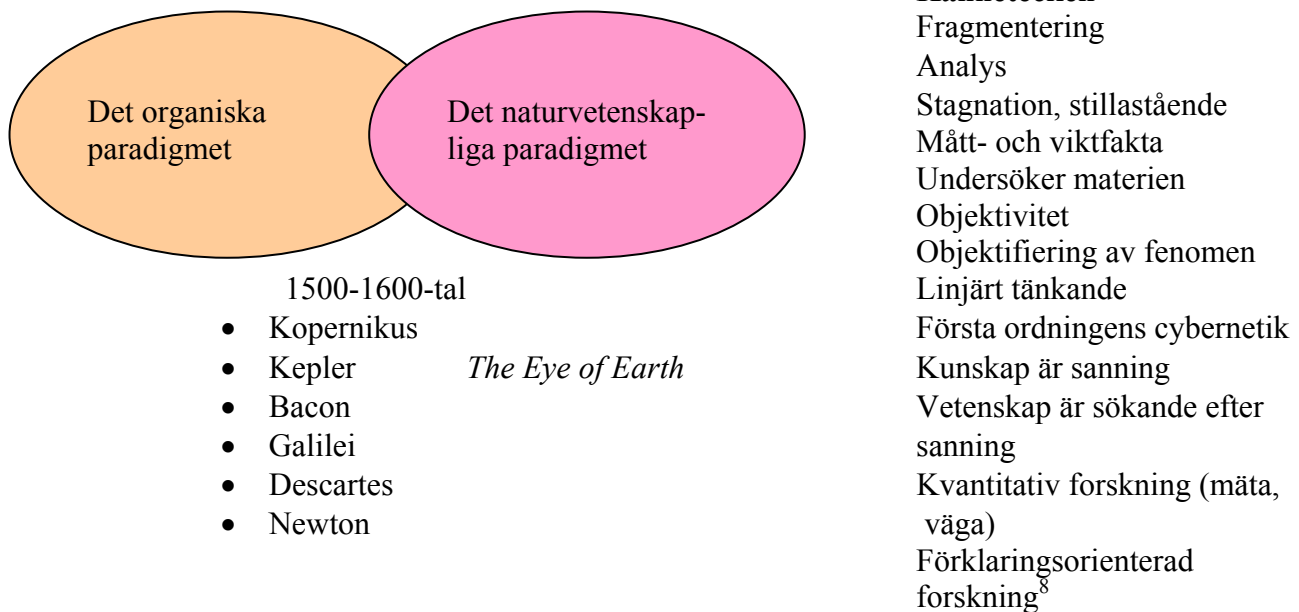
Det ”naturvetenskapliga” eller ”mekaniska” paradigmet kännetecknas således av *fragmentering* av tillvaron. Man väljer ut små, väl avgränsade bitar av verkligheten, och studerar dem i laboratorier; man *analyserar* dessa fragment eller atomer av materia och drar generella slutsatser om fenomenet i sin helhet - slutsatser som lägger grunden för nya Sanningar om tillvaron. Genom detta sätt att välja ut fragment och studera dem avskilt från sitt sammanhang ger vetenskapen bilden av

stillastående och mekanisk världsbild, ett urverk. För att få tingen att röra sig måste man skapa rörelsen, ge verkligheten en puff, ”skruva upp urverket”.

Materien var och är forskningsobjektet. Allt som går att se och röra vid mäts och vägs och dokumenteras, genom tiderna ofta under enorma umbäranden och prövningar. I boken ”*Galileis dotter*” (Sobel, 1999) beskriver författaren hur Galilei först med egna ögon och senare med sina egenhändigt konstruerade, primitiva teleskop under smällkalla nätter stod på taket till sitt hus och studerade stjärnhimlen för att få fram bevis för att jorden inte var en stillastående planet i universums centrum. Boken beskriver också hans djupa sorg över kyrkans motstånd mot hans upptäckter.

Under de 400-500 år som gått sedan grunden för det naturvetenskapliga paradigmet lades har själen och psyket, Gud och andligheten, successivt försvunnit från vetenskapen. ”*Gud är död*”, ropade Nietzsche. *Materien* objektifierades, förtingligades och studerades med *objektiva* metoder. Det *linjära tänkandet* med dess syn på orsak och verkan ledde till att de metoder som användes för att söka sanningen med nödvändighet blev enkla och fyrkantiga. Förklaringsmodeller blev endimensionella. Allt skeende hade en orsak. Det gällde att finna den. Vetenskap är att söka *sanningen* om tillvaron. Allt gick nu att *förklara* med väl utvecklade matematiska och kvantitativa vetenskapliga metoder.

Figur 4. Det naturvetenskapliga paradigmet

⁸ Schematiska dikotomier av detta slag måste med nödvändighet bli förenklad men underlättar diskussionen.

Ett stort problem med det naturvetenskapliga paradigmet vetenskapliga metoder är att de är utvecklade för att studera mineraler och annan materia. När dessa metoder används för att studera *liv, medvetande* och *självmédvetande* blir det problem, något som E F Schumacher (1986) skildrar övertygande och det är där vi står idag. Nya vetenskapliga metoder måste utvecklas.

En författare och filosof, Ken Wilber (1983), menar att vi studerar världen med *The Eye of Earth, det jordiska ögat*. Vi håller successivt nu på att utveckla *The Eye of Mind, sinnets öga*. Det möjliggör för oss att studera psykiska dimensioner, som exempelvis liv och medvetande. För att kunna studera själen och Gud behöver vi utveckla *The Eye of Spirit, själens öga*, vilket vi också kommer att göra under utvecklingens gång, menar han. Med *The Eye of Spirit* kan vi betrakta och forska på alla nivåer. Det intressanta är att vi börjar skönja denna utveckling. Pedagogikprofessorn Howard Gardner, som utvecklat teorin om multipla intelligenser (Gardner, 1994) har i sin senaste bok utvecklat fler intelligenser, bland andra en natur- och en andlig eller existentiell intelligens (Gardner, 2001). I slutet av 1980-talet utvecklade forskarna John Mayer och Peter Salovey en teori om emotionell intelligens, något som Daniel Goleman så pedagogiskt beskrivit i den banbrytande boken *"Känslans intelligens"* 1996 (EQ). Danah Zohar och Ian Marshall (2000) skrivit om *"Själens intelligens"* (SQ), vilken de menar är den "ultimata intelligensen". Makarna Susanna och Martin Ehdin (2002) har utvecklat tankarna och gör en syntes mellan IQ, EQ och SQ i boken *"HQ – Den mänskliga helhetssynen"*. Flera grupper börjar redan idag tala om en "andlig vetenskap", exempelvis antroposoferna och den danske filosofen och författaren Martinus.

Det pågående paradigmskiftet

Jag, och många med mig, hävdar att vi idag står mitt i ett nytt paradigmskifte, av lika stor betydelse som det som skedde under 1500- och 1600-talen. Newton lär ha sagt *"Att jag ser så långt beror på att jag står på en jättes axlar"*. Jag står på många jättars axlar när jag kommer med mina påståenden (Se exempelvis Bateson, 1995, Capra, 1975 och 1989, Jerndal, 1997, Käck, 1993, Lagerroth, 1986, 1994 och 2003, Lindholm, 1979 och 1985, Russel, 1984, Schumacher, 1986, Wilber, 1983 och 1988 samt Zukav, 1981, men framförallt Martinus texter⁹).

Vid förra sekelskiftet, vid 1900-talets inträde började det hända nya spännande saker i forskningen och tänkandet. Sigmund Freud, som står med båda fötterna i det naturvetenskapliga tänkandet, lade ändå grunden till en ny människosyn. Hans teorier byggde broar mellan människors medvetna och undermedvetna, mellan

⁹ För en redogörelse för Martinus, hans kosmologi och litteratur, se Hellertz (2002) samt hänvisas till Världsbild förlag, <http://varldsbild.se/> som ger ut Martinus litteratur.

barndom och vuxenlivet och mellan dröm och vakenhet. Han kom att öppna upp för en skolbildningar som så småningom ledde fram till objektrelationsteorin syn på människan. Enligt objektrelationsteorin är *relationen* mellan mor eller annan första omsorgsperson och spädbarnet grunden för barnets utveckling (se t.ex. Tudor-Sandahl, 1983, 1986). Det är *relationer till andra* och inte inre drifter som är den betydelsefulla motorn i utvecklingen. Människan föds med ett färdigutvecklat *jag*¹⁰ till skillnad från psykoanalysens mekaniska idé om destruktiva drifter och ett ”jag”, som växer fram under gynnsamma omständigheter och som kan bli ”svagt” under ogynnsamma uppväxtvillkor, och behaviorismens idé om den ”tomma påsen”, den ”jaglösa” människan.

Systemteorin, som utvecklades av biologen Ludwig von Bertalanffy omkring 1920, har lagt grunden för många spännande och användbara teorier och metoder inom pedagogik, socialt arbete, psykoterapi och behandlingsarbete. Systemteorin betonar *helheter, samband, mönster* och *relationer* när man ville försöka förklara och förstå människor, utveckling och skeenden. Allting påverkar allting annat. Det finns inga enkla och lättfunna orsaker till fenomen och skeenden. Det linjära synsättet är endast möjligt om man väljer ut en godtycklig startpunkt och en lika godtycklig slutpunkt i ett pågående skeende.

Inom fysiken utvecklades kvantfysiken på 1920-talet, som menade att det utforskade inte är en objektiv sanning utan påverkas av forskaren. Relationen mellan forskningsobjektet och forskaren påverkar resultatet av forskningen (se t.ex. Capra 1975, 1989, Zohar, 1983 och Zukav, 1981)

Fritjof Capra, som är filosofie doktor i teoretisk fysik och atomfysiker, och förestår ett internationellt institut som arbetar med nya ekologiska visioner, är mest känd för sin bok *”Fysikens Tao”* (Capra, 1975). Här beskriver han kvantteorin och dess många likheter med de österländska idéerna. Capra visar här att kvantfysikernas rön hängde samman med försökssituationens utformning och detta omfattade också forskaren och hans sätt att förhålla sig till världen på. Den framlidne sociologiprofessorn Joachim Israel skriver i förordet till den svenska upplagan:

”Vi måste avstå från tanken, att det finns ett subjekt härinne och ett objekt - nämligen världen - därute. Vi måste uppge tanken, att vi vet att världen finns därute, samtidigt som vi inte vet hur den skall beskrivas. Denna uppenbara logiska motsägelse försvinner, om det dualistiska synsättet byts ut mot ett holistiskt: världen och vi utgör en enhet.”

¹⁰ Max Käck (1993) menar att det är just synen på *jaget* och *medvetandet* som är den kärnfråga som med nödvändighet tvingar oss att så småningom skifta synsätt. Det eviga, levande, upplevande jaget som inkarnerar om och om igen i en evig utvecklingsprocess.

Nyandligheten började successivt växa fram i slutet av 1800-talet med teosofin och Madam Blavatskys teorier och Rudolf Steiner och antroposofin i början av 1900-talet. Den danske filosofen Martinus publicerar sin första bok om en ny världsbild och kosmologi 1932. Detta är en tid av nytänkande på många fronter. Det holistiska paradigmet börjar göra sitt intåg i vårt tänkande.

Det holistiska paradigmet

Det holistiska paradigmet kännetecknas av att *allt är enhet*, allt är en *helhet*, allt hänger samman, allt påverkar allting annat bara genom sin existens och rörelse. Allting är alltid i rörelse. Allting är underställt processer. Ingenting kan existera isolerat från något annat. Istället för att sönderdela och analysera gör man nu *synteser* och studerar *helheter*, *rörelser* och *processer*. Man studerar inte längre fragment av verkligheten i laboratorier. Man skapar begrepp för att förstå liv, medvetande och självmedvetande i naturliga kontexter. Forskare går ut i verkligheten och studerar verkligheten ute i verkligheten.

Forskarna inser också att de inte kan vara objektiva utanförstående. De är en del av forskningsmetoden och en del av processen, vilket beskrivs som *andra ordningens cybernetik*. Resultatet av en undersökning beror på forskarens perspektiv, erfarenheter, metodval, relationer till forskningsobjektet och en massa andra faktorer. Även om man inte vill tala om "subjektivitet" så blir man alltmer skeptiska till möjligheten att vara objektiva. Man talar istället om "*intersubjektivitet*", vilket innebär att man nått en slags sanning när många delar ungefär samma syn och får ungefär samma resultat. Det räknas då som vetenskapligt grundad kunskap.

Man har också börjat förstå att det linjära orsak-verkan-tänkandet blir alltför enkelspårigt och fyrkantigt. Det går inte att enkelt finna orsaker till fenomen och skeenden. Verkligheten är mer komplicerad än så och man talar om ett *cirikulärt tänkande*, där allt påverkar och påverkas av allting annat. I andra ordningens cybernetik inser man också att läraren, utbildaren, psykoterapeuten och socialarbetaren är en del av undervisnings-, lärande- och/eller behandlingsprocesserna och påverkar och påverkas av skeenden och processer.

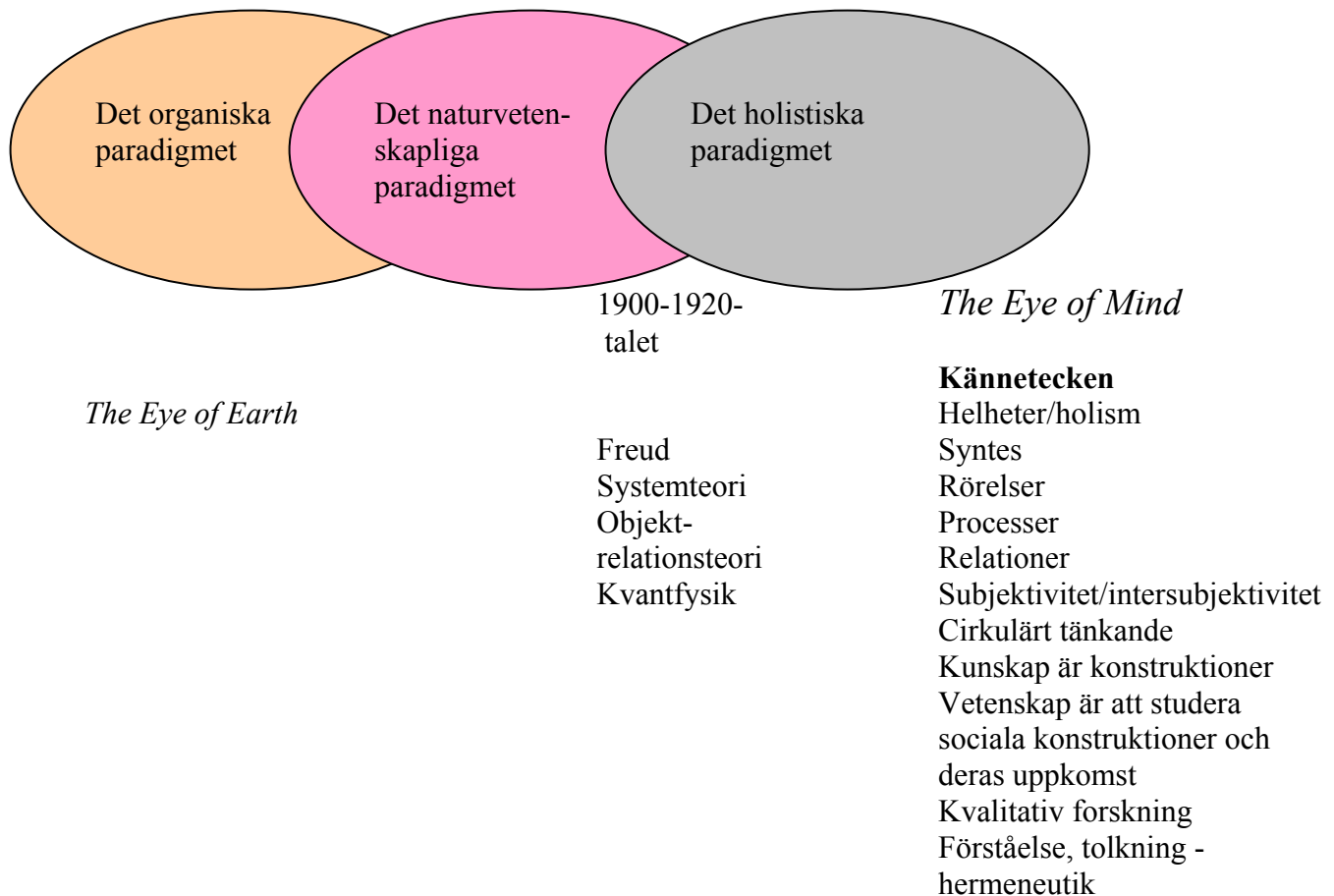
Vetenskapen handlar inte längre enbart om att söka Den Sanna Kunskapen utan om att skapa och konstruera bilder av verkligheten. Man säger att kunskap är *sociala konstruktioner* av verkligheten och att den växer fram i nära relation till vilket språk, vilka ord och begrepp man använder när man ska beskriva verkligheten. Språket styr seendet och konstruktioner av verkligheten och de vetenskapliga resultat som växer fram.

Fritjof Capra har senare kommit med en bok som heter "Uncommon Wisdom" (Capra, 1989) där han berättar om erfarenheter han fått i mötet med en rad av världens stora tänkare och forskare¹¹ som beskriver liknande paradigmskiften inom andra vetenskapliga discipliner än fysiken, t.ex. psykologin och ekologin.

I "Det Holografiska paradigmet" beskriver Ken Wilber (1988) en rad olika filosofer och vetenskapsmän och deras olika forskningsresultat som pekar mot ett nytt paradigm och en ny världsbild. De visar att den holografiska världsbilden har anmärkningsvärda likheter med mystiska traditioner i både öst och väst.

Inom pedagogiken händer liknande förändrade synsätt. Där beskriver man paradigmskiftet som en förändring "from Teaching to Learning", "från undervisning till lärande" (se t.ex. Barr & Tagg, 1995, Jerndal, 1997, Rönnbäck, 1997).

Figur 5 Det holistiska paradigmet

¹¹ Bland andra träffade han Werner Heisenberg, Krishnamurti, Gregory Bateson, Stanislav Grof, Ronald Laing, Carl Simonton och E.F. Schumacher.

Flera författare, bl.a. Max Käck (1993), menar logiskt nog att det nya paradigmet som vi nu står inför, det jag här kallat det "holistiska paradigmet", *inte* är Utvecklings Ende. Han menar, bl.a. med stöd i den danske filosofen och mystikern Martinus, att det holistiska paradigmet fortfarande är ett *materialistiskt* paradigmet, vilket innebär att det vilar på idén att det inte finns något medvetande utöver materien, ingen skapare. Jag har nyligen läst Jan Dalkvists och Joakim Westerlunds (2003) artikel "*Parapsykologin och dess kritiker – ris och ros*", en mycket pedagogisk översikt över den parapsykologiska forskningen. De skriver

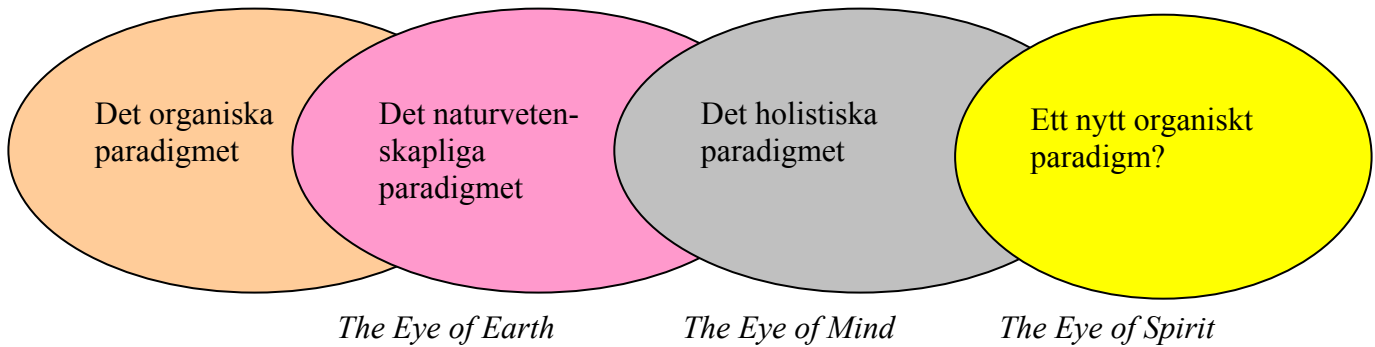
"Parapsykologer brukar ofta hävda att existensen av parapsykologiska fenomen skulle tala emot en materialistisk världsbild och i stället tala för en världsbild där mentala fenomen inte är underordnade materiella skeenden. Frånsett vissa fenomen som ut-ur-kroppenupplevelser, reinkarnation och annat liknande är detta påstående dock felaktigt. Det är – logiskt sett fullt möjligt att telepati, precognition och klärvojans skulle kunna verka på ett materiellt plan, eventuellt helt utanför medvetandet." (Dalkvist & Westerlund, 2003, sid. 11)

Det finns ännu inga klart uttalade och formulerade idéer om en skapare, eller ett högre medvetande som skapar. Teorierna om "dissipativa strukturer" och "självorganiserande system" som Nobelpristagaren Prigogine (se Jantsch, 1980, och Lagerroth, 1994) utvecklade vilar i grunden på en materialistisk syn. De har ingen skapande Gud som grund. De verkar klara sig själva. Om materien kan skapa och forma sig själv, behövs ingen Gud (se Lagerroth, 1986, 1994 och 2003 som gör en mycket pedagogisk beskrivning och analys av dessa teorier). Detsamma gäller många av de nya teorier som utvecklats under 1900-talet. Danah Zohars (1983) teorier om Kvantjaget är också en naturvetenskaplig materialistisk teori även om man inom nyandligheten verkar tolka flera av dessa teorier som andliga.

Ett nytt organiskt paradigmet?

Men om paradigmeteorin stämmer bör vi kunna förvänta oss ett nytt paradigmskifte någon gång i framtiden, kanske om ett par hundra år; ett paradigmskifte som kanske kommer att innebära en ny Guds bild och en ny världsbild. Kanske det blir ett nytt organiskt paradigmet där en Skapare eller ett Högre Medvetande skapar och där vi är medskapare.

Figur 6 Ett nytt organiskt paradigmet?

James Lovelock (1979)¹² väcker i sin bok *"Gaia: A New Look at Life on Earth"* tanken på att Jorden är en levande organism. Martinus går i sitt verk, *Livets Bog*, i detalj in på analyser av detta tema. I sin kosmologi belyser, beskriver och argumenterar han för de andliga naturlagarna och denskapande, den allsmäktiga, allvisa och allomfattande "Gudomen", det största av alla levande väsen, i vilka vi alla "lever, rör oss och är till". Till de andliga naturlagar som Martinus analyserar hör exempelvis reinkarnationen, karmalagen ("lagen om sådd och skörd"), lagen om hunger och mättnad, perspektivprincipen och många fler. För den intresserade rekommenderas studier av hans litteratur (för referenser, se Hellertz, 2002). Om denna utveckling vet vi dock ännu inget. Det är hypoteser för fortsatta studier.

Mot en ny vetenskap

The Eye of Mind och the Eye of Spirit måste innebära ett nytt sätt att se på forskning och vetenskap. Är de vetenskapliga metoder som beskrivs som kvalitativa, hermeneutiska, fenomenologiska, tolkande metoder en väg mot en ny vetenskap. Deltagande observation, narrativa metoder, minnesmetoder, aktionsforskning, interaktiva metoder, grounded theory, etnografiska metoder är olika metoder som kan rubriceras som kvalitativa och som används av the Eye of Spirit. Det är svårt att idag veta vad de nya forskningsmetoderna kan komma att innebära i framtiden. Vi trevar oss fram. Vissa metoder, exempelvis grounded theory, står med en fot i flera paradigmen.

Kanske kan vi få impulser från några spännande författare. Socialantropologerna Carlos Castanedas (1974) och Michel Harners (1980) forskning exempelvis. För att få kunskap om de medicinalväxter som indianerna använde blev Castaneda handledd av en shaman, don Juan, och fick med dennes hjälp gå in i upplevelser och erfarenheter som ett utanförstående, "objektivt" och förtingligande öga inte skulle ha fått "verklig" kunskap om. Erfarenheterna ledde till ett mångårigt och rikt författarskap om en annorlunda verklighet. Michel Harner är en av de få

¹² Se också Peter Russels (1984) *En uppvaknande värld – På tröskeln till en ny tidsålder*.

vetenskapsmän som ”utan förutfattade meningar har studerat shamanismen på det enda verkligt givande sättet, nämligen genom att själv pröva metoderna”, skriver Jörgen I Eriksson i förordet till Harners bok. Detta till skillnad från de socialantropologiska vetenskapsmän som ”stått utanför ... och studerat det som ett objekt och varit oförmögna att gå bortom sitt eget språks begränsande kategorier”. Är det här vi hittar frön till kommande vetenskapliga angreppssätt? Vi måste utveckla förmåga att gå in i och bli en del av den helhet vi avser att beforska, men samtidigt ha ett språk som gör det möjligt för utomstående att förstå. Vi behöver skapa synteser av tidigare fragmenterad forskning och söka samband och helheter i och mellan det gamla paradigmets studier och analysera dem med ”the Eye of Mind” och ”the Eye of Spirit”.

Kan ”the Eye of Spirit” handla om att ha utvecklat den *intuitionsförmåga* som Martinus talar om att vi alla kommer att få någon gång i framtiden - om några liv? Och med hjälp av intuitionen få kunskap om verkligheten. Här kommer jag att tänka på Paul Brunton, den engelske vismannen som under mångåriga studier av österländska mystiker skapat en meditationsmetod för västerlänningar. Han har i sin bok ”*Till Egypten*” (Brunton, 1978) berättat om sin natt i Konungens kammare i Cheopspyramiden. Genom att försätta sig i djupt meditativt tillstånd upplevde han både andra dimensioner i nuet och historien omkring pyramidens tillkomst och syfte. Detsamma gäller berättelsen om den meditativa vaknatten på Sfinxen i samma bok.

Vilken roll kommer intuitionen att få i framtidens forskning? Kommer forskning i framtiden att innebära att vi kommer att använda oss av psykiska och intuitivt baserade forskningsmetoder? Kommer vi att hitta sätt att aktivera slumrade minnen i våra djupaste psyken? Om vi, som de reinkarnationstroende hävdar, har levt många liv, så måste vi ju rent teoretiskt kunna säkerställa historiska minnen genom utvecklade gemensamma psykiska minnesmetoder där vi kan nå ”intersubjektiva” överensstämmelser mellan våra gemensamma minnen. Ett redan existerande exempel på detta är forskningen omkring nära-döden- och utom-kroppsliga uppleveler. Minnen som sedan kan bekräftas av de källor vi har tillgång till.

Vi kan väl avslutningsvis konstatera att vi lever i en spännande tid, i ett paradigmskifte, ibland med fötterna i olika paradigmen med allt vad det innebär av förvirring, osäkerhet och ångest och samtidigt med överblick över ytterligare paradigmen med dess oanade möjligheter. Det är spännande att leka med tanken. Tänk om.....!

Litteraturlista med fokus på paradigmskiftet¹³

- Bessman, Mona & Talerud, Bo (1993) *Från undervisning till lärande - perspektivskifte i den pedagogiska kompetensen*, Stockholms universitet: PU-rapport, Pedagogiskt utvecklingsarbete.
- Bateson, Gregory (1979, 1995) *Ande och Natur - En nödvändig enhet*, Stockholm: Symposion.
- Brusewitz, Göran (1999) *En ny världsbild växer fram*, ICA-förlaget.
- Bucke, Richard M (1901, 1967) *Cosmic Consciousness - A Study in the Evolution of the Human Mind*, New York: EP Dutton & Company, Inc.
- Capra, Fritjof (1975) *Fysikens Tao*, Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Capra, Fritjof (1989) *Uncommon Wisdom – Conversations with remarkable people*, London: Flamingo (samtalet har förts med Werner Heisenberg, J. Krishnamurti, Geoffrey Chew, Gregory Bateson, Stanislav Grof, R.D. Laing, Carl Simonton, Margaret Lock, E.F. Schumacher, Hazel Henderson med flera.)
- Castaneda, Carlos (1974) *Samtalet med don Juan*, Stockholm: AWE/Gebbers.
- Davies, Paul (1989) *Den kosmiska planen*, Stockholm.
- Ehdin, Susanna & Ehdin, Martin (2002) *HQ – Den mänskliga helhetssynen*, Stockholm: Forum
- Furman, Ben & Ahola, Tapani (1988) *Ficktjuven på nudistlägret - Den systemiska revolutionen inom psykoterapi*, Helsingfors: Förlags Ab ai-ai Oy.
- Gustavsson, Bernt (1988) *Världsbilder – Synen på människa, samhälle, natur*, Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Harner, Michael (1980) *Shamanens väg*, Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Jantsch, Erich (1980) *The Self-Organizing Universe*, Oxford.
- Jerndal, Jens (1997) *Vakna Sverige! Framtiden är här – En bok om Sveriges kris och det pågående paradigmskiftet*, Åkersberga: Caduceus.
- Kuhn, Thomas S. (1992) *De vetenskapliga revolutionernas struktur*, Stockholm: Thales (orig. *The Structure of Scientific Revolutions*, 1962).
- Käck, Max (1993) *Varat och medvetandet - En introduktion till metafysiken i Martinus Kosmologi*, Göteborg: Stiftelsen Informationscentrum för Martinus kosmologi.
- Lagerroth, Erland (1986) *Mot en ny vetenskap*, Lund: Studentlitteratur.
- Lagerroth, Erland (1994) *Världen och vetandet sjunger på nytt – från en mekanisk värld till ett kreativt universum*, Göteborg: Bokförlaget Korpen.
- Lagerroth, Erland (2003) *Sökandet är vårt största äventyr*, Mareld & Erland Lagerroth.
- Lindholm, Stig (1979) *Vetenskap, verklighet och paradigm - Om dialektik, hermeneutik, positivism m m inom samhällsforskning*, Stockholm: Awe/Gebbers.

¹³ Jag tar gärna emot tips på spännande litteratur inom området. pia.hellertz@bsr.oru.se.

Lindholm, Stig (1985) *Kunskap - Från fragment till helhetssyn*, Allmänna förlaget (ny utgåva 1990).

Lovelock, James (1979) *"Gaia: A New Look at Life on Earth"*, London: Oxford university press.

Martinus (dansk filosof och mystiker) *Livets Bog I-VII*. Världsbilds förlag.

Maxwell, Nicholas (1984) *From Knowledge to Wisdom - A Revolution in the Aims and Methods of Science*, Oxford.

Merchant, Carolyn (1994) *Naturens död – Kvinnan, ekologin och den vetenskapliga revolutionen*, Stockholm: Brutus Östlings Bokförlag Symposion.

Nørretranders, Tor (1991) *Märk världen - En bok om vetenskap och intuition*, Bonnier Förlag.

Russell, Peter (1984) *En uppvaknande värld - På tröskeln till en ny tidsålder*. Uppsala: Hallgren & Fallgren.

Rönnbäck, Brit (1999) *Hur kan vi ändra vårt perspektiv från undervisning till lärande?* Rapport från Ingenjörsvetenskapernas Didaktik vid KTH, 1999:7.

Schumacher, E. F. (Fritz) (1986) *Vägledning för vilseförda - A guide for the Perplexed*, Rabén & Sjögren.

Sobel, Dava (1999) *Galileis dotter – Vetenskap, religion och innerlig tillgivenhet. En levnadsteckning*, Stockholm: Wahlström & Widstrand.

Törnebohm, Håkan, professor i vetenskapsteori vid Göteborgs universitet är en av de svenska författare som utvecklat Kuhns paradigmteori, refererad av Lagerroth, Erland (1986) *Mot en ny vetenskap*, Lund: Studentlitteratur.

Wilber, Ken (1983) *Eye to Eye. The Quest for the New Paradigm*, New York: Garden City.

Wilber, Ken (red.) (1982, 1988) *Det holografiska paradigmet och andra paradoxer - Ett utforskande av naturvetenskapens frontlinje*, Göteborg, Bokförlaget Korpen.

Zohar, Danah (1983) *Kvantjaget*, Stockholm: Månocket.

Zukav, Gary (1981) *De dansande WuLi-mästarna - En översikt över den nya fysiken*. Stockholm: Askild & Kärnekull.